

BLAGODYR L. A., SHVETZ V. O. Mathematical errors as object of scientific researches.

The article carried a theoretical analysis of scientific, educational and psychological literature devoted to the study of mathematical mistakes students.

Keywords: analysis, mathematical errors.

Бондаренко В. Ф.

Київська академія водного транспорту

ВИЩА ОСВІТА США: РОЗВИТОК ДЕМОКРАТІЇ ТА АКАДЕМІЧНИХ СВОБОД

У статті здійснено порівняльний аналіз розвитку академічної свободи у вищих навчальних закладах США та України та проаналізовано взаємозв'язок між демократичними процесами у суспільстві та соціально-економічним прогресом країни.

Ключові слова: демократія, вища освіта, академічна свобода, США.

Вступ. На думку прогресивної спільноти, освіта є наріжним каменем вільного, демократичного суспільства, тим фундаментом, на якому ґрунтується його міць та процвітання. Освіта має слугувати всьому суспільству тієї чи іншої країни, і тому в галузі освіти не повинні бути припустимими корупція, волюнтаризм та бюрократичне адміністрування.

На сучасному етапі реформа освіти в Україні здійснюється в умовах політичної, економічної та соціальної перебудови. Проте, зміна соціально-політичного контексту держави, на жаль, істотно не вплинула на ставлення держави до вітчизняної вищої освіти. Вища освіта розглядається, головним чином, як “фабрика” з підготовки фахівців для задоволення потреб народного господарства.

На думку українського професора І. Тарапова, “будь-яка держава, яка прагне бути в ряду незалежних передових країн світу, повинна наголошувати на загальнонародних та державних пріоритетах освіти, науки та культури, своєчасно виділяючи на їх розвиток достатні кошти” [6, с. 30].

Історично реформи у вищій освіті часто зустрічали сильний опір у суспільстві. У третьому тисячолітті зміни в технологіях, особливо в галузі електроніки та біотехнологій, будуть відбуватися швидкими темпами. Як результат, швидке оновлення освіти та науки, безперечно, прискорить процеси глобалізації. На думку американського науковця Гомеса, “через таку швидкість змін ми не можемо більше розглядати розвиток освіти на еволюційних засадах, оскільки ми зіткнулися з революційною перебудовою всієї системи освіти. Ми можемо бути архітекторами такої революції або жертвами її наслідків. Залучаючи всіх, хто може бути корисним у нашій

системі, нам необхідно усвідомити, де ми були, де ми є та куди ми йдемо” [15, с. 2991]. Такий коментар вважаємо доречним і щодо нашої країни.

Сьогодні, більшість освітян вважає, що вища освіта України потребує докорінних демократичних реформ. У зв'язку з цим, на наш погляд, важливим є аналіз демократичного розвитку вищої освіти економічно розвинутих країн світу, зокрема США, та вивчення позитивного досвіду становлення академічних свобод вищої школи в умовах вільного ринку.

Метою нашої **статті** є здійснення порівняльного аналізу становлення і розвитку академічних свобод у США та Україні та аналіз взаємозв'язку між демократичними процесами в суспільстві та соціально-економічним прогресом усієї країни.

Розвиток демократії у США. Американська політична форма правління базується на засадах демократії. Демократія (від гр. "demos" – народ та "kratos" – сила, влада) починається з ідеї, що уряд існує з метою слугування народу, а народ має право змінювати уряд у випадку, якщо той слугує йому неправильно чи несправедливо. Тобто, влада належить народові. Ця головна концептуальна ідея містить низку таких принципів: захист прав меншості, сприйняття влади закону, рівність усіх громадян перед законом, автономія місцевих органів влади та ін. Демократія також вимагає збереження свобод, зокрема, свобода слова, свобода віросповідання, академічна свобода, свобода зборів та право на суд присяжних [17].

Активна боротьба за соціальні та політичні реформи у США почалася одразу після отримання незалежності внаслідок Американської революції або Війни за незалежність (1775–1783 рр.). На думку А. Токвілля, розвиток демократії відбувався у суспільстві під впливом європейських соціальних ідей. Цей процес відбувався досить складно, іноді він мав бурхливий, часто, навіть, драматичний, характер. Ідеалістична програма, висунута "батьками-засновниками" Конституції (*Founding Fathers*), базується на двох основних положеннях - всі люди є рівними та мають певні невід'ємні права, включаючи право на життя, свободу та прагнення до щастя. Вона й досі залишається критерієм, за яким американська нація дає собі оцінку, та дозволяє нам зрозуміти життєвий досвід американського суспільства в різних сферах його життєдіяльності [20].

Важливим фактором, що мав безпосередній вплив на демократизацію населення США, було пробудження національної самосвідомості. Високі моральні цінності та гідність окремої особистості стали політичним кредо разом з концепціями релігії та демократії. Кожна людина повинна була мати можливість розвивати свої потенційні здібності. Всі повинні мати

однакові права на отримання привілеїв та послуг. Із самого початку історії США для цієї країни є характерними такі поняття, як “свобода”, “різноманіття”, “прогрес”, “конкуренція”, “індивідуалізм”, “мобільність” та “прагматизм”.

Американська демократична політична система, яка стимулювала громадян до боротьби за свої власні політичні та економічні права, зокрема, на освіту, стала одним із основних чинників, що стимулювали інтенсивне перетворення США із економічно слабкої у провідну промислову та аграрну державу. Ця система, закладена в Конституції США, гарантує захист від узурпації влади, тобто від диктатури та корупції та сприяє збалансованим діям федеральних, регіональних та муніципальних органів влади. Тому у США досі немає єдиної системи вищої освіти, немає міністерства культури та немає єдиної системи охорони здоров'я.

Демократія та освіта. Необхідно зазначити, що на розвиток ідей демократизації освіти у США значний вплив мали ідеї французького письменника та філософа Жан-Жака Руссо (1712-78), який також виступав проти деспотизму влади. Головним завданням виховання він вважав формування людини та громадянина шляхом розвитку природних здібностей, без застосування насильства над особистістю дитини. Його ідеї, викладені у працях: “Роздуми про науки та мистецтво”, “Роздуми про початок та основи нерівноправності серед людей”, “Про суспільну угоду”, “Еміль або про виховання”, мали вплив на розвиток демократичної думки.

Кожне суспільство передає із покоління в покоління свої національні ідеали, традиції, соціальні норми, національну культуру та спосіб мислення. У великій мірі це залежить від політики уряду та закладів освіти. Тобто, існує пряма залежність між освітою та морально-етичними та демократичними цінностями: в демократичному суспільстві освіта за своїм змістом та практичною діяльністю підтримує норми демократичного управління і навпаки. Цей процес є життєво важливим, оскільки ефективна демократія є динамічною, еволюціонуючою формою правління, яка вимагає самостійного мислення громадян, від яких залежать позитивні соціальні, економічні та політичні зміни. Адже добре інформовані, з високим рівнем соціальної свідомості, громадяни здатні в більшій мірі впливати на розвиток демократії в їх країні. А уряд, у свою чергу, повинен виділяти ресурси на навчання, наукові дослідження та духовний розвиток молодого покоління (майбутніх урядовців, чиновників тощо), дотримуючись при цьому політики невтручання у внутрішні справи вищих навчальних закладів [18].

Відомий американський філософ та освітянин Д. Дьюї сказав з цього приводу: “Суспільство, яке забезпечує участь всіх його членів у його розбудові на рівних умовах, є демократичним. Таке суспільство повинно мати таку освіту, яка дає поштовх окремому індивідууму бути особисто зацікавленим у соціальних взаємовідносинах та громадському контролю, а також прагнути до соціальних змін” [11, с. 81].

Цю думку підтримує інший американський освітянин Р. Вільямс: “Держава повинна надавати освіту та слідкувати, чи всі люди є освіченими, оскільки освіта робить людину більш заможною, мудрою та більш щасливою. ... Освіта сама по собі не створює вільну країну, але не може бути такого, щоб у вільній країні була відсутня освіта” [21, с. 69]. На думку американського науковця С. Колгана, зневага до освіти кожної окремої особистості призводить до того, що така людина назавжди залишається посередністю. Те саме можна сказати і про цілі народи. На думку третього президента США Т. Джефферсона (1801–1809), демократія працює краще, якщо громадяни добре освічені, тобто, демократія не може розвиватися успішно без освіти, а освіта не може повністю проявити свій потенціал без демократії. Очевидно, що Т. Джефферсон дещо ідеалізовано підходив до цього питання, проте, слід визнати, що зв'язок між освітою, демократією та економічними можливостями є життєвою складовою будь-якого вільного суспільства [10].

Аналіз наукових джерел свідчить, що упродовж всієї історії США головні надії урядів на вдосконалення особистості та суспільства були пов'язані з освітою. Швидкий економічний прогрес США багато в чому завдячує добре розвиненій демократичній системі середньої та вищої освіти, зокрема, університетським центрам, які залучені до фундаментальних досліджень, а також фінансовій підтримці талановитих науковців. Головні два фактори, що суттєво впливають на характер сучасної освіти США – це обсяг освітніх послуг та їх диверсифікований зміст на всіх рівнях. Перший залежить від законодавців або уряду, а другий – від культурного та економічного розвитку нації.

У колишньому СРСР, частиною якого на той час була Україна, керівництво народногосподарським комплексом було максимально централізованим. Населення України пережило багато соціально-економічних потрясінь (війни, голодомор, примусова колективізація, переселення народів тощо). Ідейна атмосфера СРСР, яка була проявом діяльності Комуністичної партії та характеризувалась загальною мобілізацією “науково-комуністичної думки” для боротьби із зарубіжною буржуазною ідеологією, наклала значний відбиток на розвиток

громадського та наукового світогляду.

В центрі уваги радянської політичної системи ставала не особистість, а реалізація певної ідеологічної програми – світова соціалістична революція. Зрозуміло, що реалізувати такі глобальні плани можливо лише при масовій політизації всього громадського життя в СРСР, а, відтак, і в Україні. Тому вже в 20-х роках ХХ століття в Радянському Союзі має місце тенденція до політизації суспільного, культурного, наукового життя, яка вже в 40-х роках набуває драматичного характеру [1]. Деякі науковці навіть стверджували, що комуністичне виховання може так змінити психіку людини, що буде створено нову комуністичну особистість. Такі теорії мали вплив також і на різні галузі науки, наприклад, генетику, селекцію та ін. [5].

Аналіз історії управління наукою та освітою свідчить про те, що поряд з конструктивними рішеннями, мали місце істотні недоліки, перегини (лисенківщина, гоніння на вчених: кібернетиків, генетиків, соціологів). Крім того, лідери Комуністичної партії розглядали інтелігенцію як ідеологічного конкурента партії в сфері культури та освіти, в результаті чого серед учених у першу чергу проводились “чистки” “чужих елементів” у науці. Провідні вчені медицини, фізіології, педагогіки та психології були основною перешкодою у справі викорчовування в науці творчих самостійних напрямків [1]. С. Сірополко так коментує стан науки в Україні у 20–30-і роки ХХ ст. “Наука в Україні позбавлена свободи наукового дослідження та все більше стає служницею політики, як в добу середньовіччя наука була служницею релігії” [5, с. 877].

Тенденція до централізації та бюрократизації суспільного життя, що наростала з початку 20-х років, привела до монополізму в науці, до скорочення або заборони інновацій, до знищення плюралізму думок. Репресії проти вчених, закриття ряду наукових закладів, знищення багатьох вітчизняних наукових шкіл по суті перервали розвиток перспективних напрямків науки.

Крім того, закритість кордонів, незадовільне фінансування та недостатнє оснащення комп'ютерною технікою не давало можливості до недавнього часу в повній мірі використовувати в Україні новітні наукові досягнення провідних країн світу, у тому числі США. Отже, на думку багатьох науковців, однією з причин відставання в соціально-економічному розвитку України були суттєві недоліки в системі політики, освіти та науки, коли під гаслом боротьби за “світову революцію” нехтувалась турбота про власний народ, його матеріальне становище, його політичні та академічні свободи [2, с. 2; 6].

Розвиток академічних свобод. Загальновідомо, що академічна

свобода та інтелектуальне різноманіття є невід’ємними цінностями розвиненого демократичного суспільства. Академічна свобода – це право викладачів та науковців проводити дослідження та висловлювати свої погляди, без загрози обмежень або переслідувань. Відповідно до цього права, викладач вільно і відкрито проводить свої дослідження, а його знаходження на посаді залежить в першу чергу від його компетенції та від професійної чесності, а не від зовнішніх чинників, таких як політичні чи релігійні світогляди [7; 16].

На думку відомого науковця США Д. Брубачера, “право професора дотримуватись логічних доказів, куди б вони не привели – чи до науково-дослідницької діяльності, чи до викладацької – це твердження, таке ж древнє, як Платон” [9, с. 308]. Встановлення цього права відбувалось поступово та нелегко у різні часи. Концепція академічної свободи починає свою історію приблизно у XVII ст. Хоча академічна свобода існувала в університетах середньовіччя, вона лише засвідчувала на той час певні юридичні права, наприклад, право на автономію та цивільний або церковний захист, який надавався певним організаціям (гільдіям), які опікувались загальними студіями (*studium generale*) або університетами.

До XVII ст. інтелектуальна діяльність в університетах обмежувалась, головним чином, теологічними роздумами, а погляди й висновки, які протирічили релігійним доктринам, засуджувались та вважались єретичними. Наприкінці XVII ст. праці англійських філософів Д. Локк та Т. Гоббс сприяли розвитку академічної свободи у сучасному розумінні цього слова, продемонструвавши потребу в наукових дослідженнях та у загальних підходах до навчального процесу, вільного від будь-яких упереджень. Проте, ні Локк, ні Гоббс не були поборниками необмеженої академічної свободи. Відомо, що у Британії релігійні іспити для випускників коледжів на здобуття наукового ступеня та отримання педагогічних спеціальностей не були скасовані до кінця XIX ст.

Німецькі університети в Галле та Геттінгені, засновані, відповідно, у 1694 та 1737 рр., були першими європейськими університетами, які пропонували досить широкі академічні свободи. Університет в Берліні, заснований у 1810 р., запровадив доктрину *Lehr-und lernfreiheit* (“свобода навчати і навчатись”) що сприяло зміцненню позицій Німеччини як лідера академічних свобод у XIX ст. [16]

Становлення та розвиток академічних свобод у США. У колоніальних коледжах США (XVII–XVIII ст.) академічні свободи були практично відсутні. Лише із запровадженням наукового методу дослідження в німецьких університетах академічна свобода стала *a cause*

celebre (предметом обговорення). Соціальні кризи, війни, економічна депресія, міжнародна напруга періодично загрожували академічним свободам та перешкоджали їх розвиткові. Крім того, відхилення від теологічних тверджень призводили до покарання. Так, були звільнені з посад перші президенти Гарвардського та Йельського коледжів та ін. В Йельському коледжі, який було призначено готувати духовенство, адміністрація суворо карала порушників за поширення серед студентів та викладачів копій праці Д. Локка "Ессе про толерантність". Наукові відкриття, особливо теорія еволюції Ч. Дарвіна, викликали невдоволення у прихильників старої освіти, оскільки, як вони вважали, еретична доктрина походження людини та еволюція світу протирічила біблейським істинам. Таким же гонінням підлягало вчення Г. Спенсера "Основи соціології". Поступово, наприкінці XVIII ст. релігійні погляди поступались політичним, особливо у північних регіонах. Нові підходи до наук мали вплив на методи викладання, оскільки метод переказу, який домінував раніше, не забезпечував науковий підхід до знань, що базувався на відкриттях або винаходах.

Деякі американські науковці запозичили у німецьких науковців поняття *внутрішньої* та *зовнішньої* академічних свобод (*akademische Freiheit*). Всередині університету існували широкі свободи, хоча навіть там багато хто віддавав перевагу свободі, що базувалась на консенсусі, не зважаючи на те, що більшість університетів заперечували будь-які консенсуси, стверджуючи, що знання розвиваються на основі зіткнення різних поглядів. Назовні університетська свобода була більш обмеженою та координувалась офіційною політикою. На думку Брубачера, "цей розподіл на внутрішню та зовнішню академічну свободу нагадував духовну свободу М. Лютера, поєднану із громадянською покорою" [9, с. 316].

Перехід від догматичного навчання до культивування вільної думки завдяки академічним свободам вказує на фундаментальні зміни в теорії знань вчених, які вважали, що академічна свобода, як і знання, знаходяться, згідно з теорією еволюції, у постійному розвитку, а істина, згідно з теорією прагматизму, потребує постійної перевірки та підтвердження на практиці.

Важливе значення для розвитку академічних свобод мало створення в 1915 р. Американської асоціації викладачів університетів – AAUP (*American Association of University Professors*) за активної участі професорів Д. Дьюї та А. Лавджоя [9; 19]. Раніше викладачі об'єднувались за їх спеціалізацією, в результаті чого виникла велика кількість різноманітних професійних асоціацій. Тепер різні навчальні заклади мали об'єднуючий елемент –

академічну свободу, основними цілями якої було захист права на посаду та забезпечення інтелектуальної свободи. Згідно з декларацією Асоціації, суспільство повинно розглядати університет як “інтелектуальну експериментальну станцію, де зароджуються нові ідеї і де зріють плоди, які, хоча і не завжди смачні для суспільства, можуть досягати, доки вони не стануть частиною сприйнятної інтелектуальної їжі нації або світу” [9, с. 321]. Ця концепція базувалась на ідеї, що людські знання – це безперервне прагнення до істини, а кожна істина відкрита до виклику, і немає жодної партії чи інтелектуального об’єднання, які мають монополію на істину. Згідно з декларацією, професор має право вільно поширювати результати експериментальних досліджень як всередині навчального закладу, так і за його межами. У подальшому, поняття академічної свободи трансформувалося в більш ємке поняття широким свободам викладачів та студентів стосовно внутрішнього та зовнішнього університетського життя.

AAUP мала вплив на розвиток в подальшому інших асоціацій: Асоціація американських коледжів, Асоціація американських університетів, Національна педагогічна асоціація, Американський союз громадянських прав, Американська федерація вчителів та ін. У 1993 р. в рядах AAUP налічувалось 41 тис. чол. [7; 9]

Згодом AAUP ініціювала прийняття законів про права викладачів та студентів (*Academic bill of rights* та *Students’ bill of rights*), котрі було ухвалено Конгресом США як додаток до федерального закону про вищу освіту [12; 19]. Ці закони було створено з метою збереження інтелектуальної незалежності викладачів та студентів та захисту принципу інтелектуального різноманіття. Основні їх положення:

1. Всі викладачі мають право найматись на роботу на основі їх компетенції та відповідних знань та досвіду, незалежно від політичних та релігійних уподобань.

2. Оцінювання знань студентів повинно базуватись на відповідних знаннях предметів, які вони вивчають, а не залежати від їх політичних та релігійних уподобань.

3. Викладачі не мають права використовувати свої навчальні курси з метою політичної, ідеологічної, релігійної та антирелігійної доктрин.

4. В університеті повинно бути забезпечене сприятливе середовище для обміну ідей із толерантним ставленням до опозиційних поглядів.

5. Академічні установи зберігають свободу наукових досліджень та їх поширення науковцями. Для успішного виконання цієї функції ВНЗ та професійні об’єднання мають зберігати нейтралітет [19].

Сьогодні центральними цілями університету є пошуки істини, відкриття

нових знань через пізнання та наукові дослідження, мотивована (конструктивна) критика інтелектуальних та культурних традицій, навчання та загальний розвиток студентів з метою допомогти їм стати творчими особистостями та корисними громадянами демократичного суспільства. Вільні висказування та думки академічної спільноти є обов'язковими для досягнення цих цілей. Ці цілі відображають цінності – плюралізм, різноманітя, можливості. Свобода навчати та навчатись залежить від створення необхідних умов в університетах, зокрема, в аудиторіях [19].

Порушення академічної свободи. Упродовж першої половини ХХ ст. академічні свободи були широко запроваджені у більшості західних країн. Проте, в багатьох країнах мали місце посягання на академічні свободи, особливо в Німеччині, Італії та Радянському Союзі. В Італії викладачів змушували публічно підтримувати фашистський режим. Подібні обмеження, а також викладання расистських теорій, запроваджувалися в німецьких університетах за правління націонал-соціалістів. У Радянському Союзі академічні свободи обмежувались необхідністю узгоджувати організацію навчального процесу та наукових досліджень із конкретною комуністичною доктриною у кожній науковій галузі. На погляд більшовиків, “немає чистої науки й знання, а тому й автономія вищої школи як вияв духу науки, є абсурдом: все мусить бути підпорядкованим державі, яка поширює свободу на все суспільство” [5, с. 760]. На цій підставі утворення будь-яких представницьких органів для керування вищою школою радянська влада відразу рішуче відкинула.

В багатьох країнах (зокрема, ПАР, Радянський Союз, Польща та Китай) викладачів, чиї погляди протирічили політиці уряду, часто звільняли, вони підлягали гонінням та тюремним арештам. Прикладом цього може бути проголошення генетики та селекції в колишньому СРСР псевдонауками, коли багатьох талановитих науковців на чолі з академіком М. І. Вавіловим, було репресовано. Згодом, їх було реабілітовано, причому, здебільшого, помертено.

Порушення академічних свобод мали місце також і в США. Яскравим прикладом цьому може слугувати процес Скопса, що відбувся у Дейтоні (штат Теннессі) у 1925 р., коли вчителя школи було звинувачено і засуджено через порушення закону штату, який забороняв викладання теорії еволюції в публічних школах. Цей закон було анульовано лише у 1967 р. [16].

На початку ХХ ст. американські університети зіткнулися із низкою криз у суспільстві, які позначилися на обмеженні їх академічних свобод: перша світова війна, економічні кризи, “холодна” війна із Радянським Союзом,

друга світова війна та ін. [9; 16]. Так, під час економічної кризи у 1930-і роки, адміністрації університетів всіх штатів прийняли постанову про принесення викладачами “клятви вірності” (*loyalty oath*), в якій вони засвідчували лояльність до урядів штатів та їх політики втручання у справи ВНЗ. Однією із цілей цієї постанови було виявлення викладачів із комуністичними настроями. Звичайно, в такій атмосфері підозри та страху не могло бути якісного педагогічного процесу. Всі професійні асоціації викладачів та адміністраторів чинили опір цій особливій присязі та всім утискам академічних свобод з боку адміністрації та уряду. У зв’язку з цим, прогресивні лідери освітянського руху запропонували вивчення ідеології комунізму для ефективної боротьби з нею. На їх думку, партійна дисципліна протирічила академічній свободі викладача. Слід зауважити, що в наш час політична орієнтація викладачів університетів США – ліберально-центристська, тобто, американська професура далеко не радикальна частина суспільства.

Рух за громадянські права у 60–70-і роки ХХ ст.

У 60–70-і роки ХХ ст. в університетах США мали місце різні студентські рухи, основними цілями яких були:

- досягнення рівних прав жінок;
- припинення расових проявів стосовно національних меншин, особливо до афро-американців;
- розширення прав студентів;
- припинення війни у В’єтнамі та Камбоджі.

В основі цих рухів лежав принцип спільної демократії або ідеї про те, що всі без винятку громадяни США повинні брати участь у вирішенні економічних, політичних та соціальних проблем американського суспільства. Студенти виступали проти обмежень прав свободи слова, зборів, проти правил *in loco parentis* (замість батьків), на основі яких адміністрації коледжів встановлювали комендатський час та суворі правила в гуртожитках. Деякі студенти зневірилися в демократії, а радикальна частина підтримувала комуністичні ідеї та політику Ф. Кастро та М. Цзе-Дуна, які, на їх думку, прагнули до людської справедливості та рівноправ’я. У 1960-ті роки в США популярною була студентська організація “Студенти за демократичне суспільство” (SDS) [14]. Найбільш екстремальні активісти вважали, що реальних соціальних змін можна досягти лише революційним шляхом. У 1969 р. було організовано революційну групу – Уезермени (*Weathermen*), яка була відповідальна за серію вибухів на вулицях США.

В 1968–1971 рр. антивоєнні протести набули особливого поширення.

Студенти спалювали свої призивні посвідчення, пікетували будинки служб підготовки офіцерів резерву (ROTC), які займалися військовою підготовкою студентів, зверталися із протестами проти ведення досліджень, що фінансувалися Пентагоном та ЦРУ. Більша частина викладачів вважає, що ці виступи студентів не мали помітного впливу на політику президентів Джонсона та Ніксона, але багато хто з них дотримувався протилежної думки. У будь-якому випадку, ці протести визвали у багатьох людей недовіру до моральності зовнішньої американської політики. Якщо під час "холодної війни" наприкінці 1940-х – початку 1960-х американці сприймали зовнішню політику відносно толерантно, то після війни у В'єтнамі вся прогресивно налаштована частина населення вимагала від Конгресу США відкритого обговорення всіх важливих рішень щодо зовнішньої політики країни [13].

Отже, опозиційні виступи викладачів та студентів допомогли всім дійти висновку, що стабільний демократичний розвиток суспільства може здійснюватися лише в умовах взаєморозуміння в суспільстві та відсутності проявів будь-якого насильства з боку держави.

Сучасні проблеми. Характерною особливістю північно-американської системи освіти взагалі є відсутність контролю з боку федерального уряду та автономія середніх та вищих навчальних закладів, що дає їм змогу пристосовувати освіту до потреб часу та реагувати на різноманітні суспільні потреби, що змінюються.

Щодо акредитації ВНЗ США, то вона не знаходиться під контролем федеральної влади або влади штату. Державні та недержавні навчальні заклади спільно досягають угоди щодо процедури контролю та оцінки їх діяльності.

Контроль та оцінку діяльності вузів здійснюють спеціальні комісії регіональних та акредитаційних агенцій. До складу акредитаційних комісій входять провідні викладачі, науковці та керівники, при цьому урядові та політичні установи, а також Департамент освіти не мають повноважень втручатися у справи вузів [4, с. 4-5].

Суттєве збільшення кількості студентів та викладачів та розширення складу студентського та викладацького контингентів протягом ХХ ст. мало значний вплив на зміни в навчальних планах та зростання контролю з боку викладачів за змістом навчальних програм та взагалі на зростання академічних свобод в коледжах та університетах США [16].

Слід відмітити, що в США рішенням назрілих проблем в освіті займається не лише адміністрація університетів, а й зацікавлені групи – студенти, випускники, професійні асоціації та службовці. Їх додаткові і

часто вирішальні голоси допомагають забезпечити умови, за яких процес прийняття рішень залишається демократичним і в кінцевому рахунку приносить позитивні результати. В ідеалі, американський університет представляє собою лабораторію демократії, де викладачі та студенти вільно обмінюються ідеями. Необхідно підкреслити, що у США відкритий діалог є основоположним елементом не лише системи вищої освіти, а й усього політичного устрою країни.

Американські університети постійно вирішують велику кількість проблем, основними з яких є:

- підтримання високих стандартів у галузі освіти та наукових досліджень;
- збереження належного рівня викладання;
- розробка гнучких та послідовних навчальних програм;
- адаптивність отриманої освіти;
- надання студентам і викладачам політичної та інтелектуальної свободи;
- забезпечення доступу до освіти молоді із малозабезпечених сімей.

Член виконавчого комітету світової організації “Корпус громадянської демократії” Дерек Бок у своїй книзі *“Universities and the future of America”* дає характеристику академічним свободам американських університетів: “Керуючись принципами академічної свободи, вищі навчальні заклади США намагаються запобігати втручанню державним органам в їх внутрішні справи. Як правило, такі втручання призводять до протилежних результатів. Професори та викладачі самі можуть визначати, які предмети заслуговують уваги з погляду їх викладання або дослідження. Жодна книга не написана на замовлення. Члени правління – опікунські ради – мають виключне право обирати президента і визначати коло його обов’язків. За останні десятиріччя роль президента зведена, в основному, до отримання коштів для університетів та вирішення питань, пов’язаних із зовнішніми стосунками, у той час, як в руках професорсько-викладацького складу університету залишились, в основному, суто теоретичні питання. Так, у 80-і роки за даними опитування 700 президентів університетів, менше 2% вважали себе як такими, що відіграють головну роль в університетських справах. Це, в свою чергу, послабило здатність університетів чітко обирати пріоритети, поєднуючи академічні цінності з розумними вимогами решти суспільства” [8, с. 106-107]. Для вирішення цих проблем, на думку Дерек Бока, слід залучати членів правління та різних спеціалістів, представників корпорацій, влади та ін.

Суттєві зміни стались у системі найму та оцінки діяльності фахівців в

університетах США за останні 20 років [10]. Для об'єктивності оцінки професійного рівня (а не ділових якостей) було прийняте рішення запрошувати експертів з інших установ (раніше таке оцінювання здійснювалась безпосереднім керівником). Крім того, більшість науковців вважає, що під час виникнення конфлікту в науковому колективі апелювати треба не до адміністрації закладу, а до професійної асоціації. Кількість вчених, що працюють в американських університетах за тимчасовими контрактами, збільшилася з 22% у 1980 р. до 47% у 1996 р. Це, на думку експертів, означає, що багато хто з професорів отримує більше можливостей для наукової роботи. З другого боку, нерівність в становищі постійних працівників і "контрактників" призводить до зростання напруженості в академічному середовищі. Багато освітян вважають *tenure* головною гарантією реальної свободи викладача. Прихильники *tenure* вважають такі тенденції посяганням на їх стабільне положення та академічні свободи. Противники пояснюють свою позицію тим, що "стабільність положення постійних працівників сприятиме не лише зростанню некомпетентності, а й призведе до бюрократичних проявів, а, отже, до порушення академічних свобод та, навіть, до бунтарських настроїв" [10, с. 6].

Порівняно з провідними країнами світу, в Україні рівень академічної свободи історично є відносно незначний. Загальновідомо, що через фінансову й організаційно-адміністративну залежність, сучасна вища освіта України зберігає риси постіндустріального періоду. Заклади вищої освіти невзможі достатньо забезпечити соціально-культурний та економічний прогрес країни. Відсутній належний історичний досвід адміністрування й фінансового управління вільного демократичного ринку освіти.

На сьогодні, автономізація ВНЗ та розширення академічних свобод є вкрай актуальним для України, оскільки це є головною умовою успішного розвитку національної самосвідомості окремої людини, морально-етичних цінностей, професійних компетентностей, усієї вищої освіти. На противагу централізованому адміністративному контролю з боку уряду країни, необхідно створити відповідні механізми, правила й регламенти, у т.ч. механізм акредитації, стандарти освіти, вимоги до освітньо-кваліфікаційних рівнів. Необхідно звести до мінімуму бюрократичний механізм управління освітою шляхом надання пріоритетів демократичним науковим технологіям управління освітою. Зокрема, запровадити у ВНЗ демократичні виборчі засади і керівників різних рівнів (ректор, проректор, декан, завідувач кафедри) та звільнити навчальні заклади від політичного впливу з боку влади. Слід зазначити, що затримка в реформуванні вітчизняної вищої

освіти уповільнює процеси інтеграції і, відповідно, ефективний розвиток країни [3].

На основі вище сказаного можна зробити такі висновки:

1. Становлення та розвиток академічних свобод в США відбувались під впливом соціальних європейських ідей, зокрема, німецьких університетів в Галле, Геттінгені та Берліні.

2. Розвиток академічної свободи США відбувався поступово, паралельно із демократизацією суспільства.

3. Важливу роль у розвитку академічних свобод відіграють різні асоціації університетів, зокрема AAUP, створена у 1915 р.

4. Масові опозиційні виступи академічної спільноти мали вплив на демократизаційні процеси в країні.

5. На відміну від США, розвиток вищої освіти України відбувався в умовах централізованого адміністрування освіти з боку уряду та широкої політизації її працівників, що гальмувало прогрес науки та суспільства в цілому.

6. Стабільний демократичний розвиток суспільства може здійснюватися лише в умовах взаєморозуміння в суспільстві та відсутності проявів будь-якого насильства з боку держави.

7. Академічні свободи повинні бути невід'ємною частиною кожного розвиненого демократичного суспільства.

Використана література:

1. *Казімка Л. О.* З історії української психологічної думки // Матеріали першої конференції молодих вчених та спеціалістів "Історія освіти, науки і техніки в Україні". – К.: УААН. – 2002. – С. 71-74.
2. *Кудін В. О.* Освіта США та Японії. – К.: Лабораторія порівняльної педагогіки професійної освіти. – 1996. – 56 с.
3. *Ревун М. П., Швець Е. Я., Колесник Л. А.* Демократизация высшего образования – требование времени. Из опыта совместной украинско-американской деятельности // Гуманітарні науки, 2003. – С. 135-140.
4. *Романовський О. О.* Хроніка вищої освіти США (на прикладі діяльності державних і недержавних закладів): Препр. Міносвіти України. Нац. Педуніверситет ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 78 с.
5. *Сірополко С.* Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – С. 912.
6. *Тарапов И. Е.* На распутье не попасть в тупик истории. – Х.: ФОЛИО, 1995. – 79 с.
7. Academic freedom in higher education. <http://www.aft.org/topics/academic-freedom/index.html>.
8. *Vok D.* Universities and the future of America. – Durham and Duke: University press. – 1990. – 124 p.
9. *Brubacher. J. & Rudy W.* Higher education in transition: A history of American colleges and universities. – 4th ed. – New Brunswick (U.S.A.): Transaction publishers. – 1997. – 541 p.
10. *Colgan Celeste.* Administering higher education in a democratic society // Freedom paper No 5. – 1998. – P. 1-17.
11. *Dewey J.* Democracy and Education. – N.Y.: The Macmillan company, 1916. – 290 p.
12. *Dick L.* Horowitz leads way to academic freedom. http://www.paradisepost.com/columns/ci_3904274.

13. Farber D. Protests in the 1960s // Encarta reference library. – 2003.
14. Farber D. Students for a democratic society // Encarta reference library. – 2003.
15. Gomes W. R. Agricultural sciences and education in the 21st century // Animal science. – 1998. – № 76. – P. 2991-2994.
16. Hook S., Brickman W. American freedom // Encarta reference library. – 2003.
17. Pachter M. The American Identity // El. journal Society and Values, July, 2004.
18. Principles of democracy: Education and democracy // <http://usinfo.state.gov/products/pubs/principles/htm>.
19. SAF: The academic bill of rights. <http://www.studentsforacademicfreedom.org/abor.html>.
20. de Tocqueville A. Democracy in America / Alexis de Tocqueville. – Ware : Wordsmith Editions, 1998. – 416 p.
21. Williams R. L. The Origins of Federal Support for Higher Education. George W. Atherton and the Land-Grant Movement. – The Pennsylvania State University Press, 1991. – 272 c.

БОНДАРЕНКО В. Ф. Высшее образование США: развитие демократии и академических свобод.

В статье осуществлен сравнительный анализ развития академической свободы в высших учебных заведениях США и Украины и проанализирована взаимосвязь между демократическими процессами в обществе и социально-экономическим прогрессом страны.

Ключевые слова: демократия, высшее образование, академическая свобода, США.

BONDARENKO V. F. Higher education of the USA: the development of democracy and academic freedom.

In this article comparative analysis of the development of the academic freedom in American and Ukrainian higher Institutions has been performed, interconnection between democratic processes in the society and socio-economic progress of the country has been analysed.

Key words: democracy, higher education, academic freedom, the USA.

**Бурбан Н.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка**

РОЗВИТОК ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ (1985–1991 РОКИ)

У статті проаналізовано розвиток педагогіки співробітництва в історії вітчизняної педагогічної думки (1985–1991 роки). Обґрунтовано сутність та зміст педагогіки співробітництва як нової освітньої технології на ґрунті свободи, самодіяльності, активності, відповідальності, спілкування, самовдосконалення суб'єктів освітньої діяльності.

Ключові слова: педагогіка співробітництва, освітні технології, свобода, самодіяльність, активність, спілкування, особистість, педагоги-новатори, школяр.

Актуальність і доцільність дослідження. Кожен етап у розвитку держави як соціального організму передбачає переосмислення певних суспільних цінностей, перебудови життя чи не всіх суспільних інституцій. У сучасних умовах українського державотворення подібні процеси відбуваються і у житті нашого суспільства. Проблема пошуку нових ідей,